

Ez a könyv lenyomata is annak a kutatói magatartásnak, amely meghatározta a szerző és talán nemzedékének is mindennapjait, az 1970–1990 közötti évtizedekben – mondotta bevezetőben **László Ágnes** a könyvbemutatót moderáló újságíró. A Glatz-könyv fejezeteire, témaválasztásaira, műfajára utalt és a szerző kortörténeti elemzést is adó visszaemlékezésére: „a kutatás minden az eredmény semmi”, elvire, a korabeli kutatási technikákra, a napi kutatói munka feltételeire, az anyaggyűjtésre, amikor még nincs internet, amikor a századelő történetírói termékeit nem lehet a világhálón olvasni, amikor Németország, Franciaország, Anglia, Ausztria könyvtáraiban vette azokat kézbe a kutató, amikor az adattárát a kéziratos cédulák és a saját memória alkotta. A közönség ismeri Glatzot, mondotta, a későbbi minisztert, vagy a História szerkesztőjét, vagy az akadémiai elnökét, nemzetstratégiai kutatások vezetőjét, de kevésbé Glatzot, a kutatót. Ez a könyv most nem csak az öt hősről, Klebelsbergről, Domanovszkyról, Szekfűről, Hómanról, Hajnalról szól, de a szerzőről is. Végül üdvözölte a nagyszámú, 100 feletti közönséget és az utcára kiszorultakat, valamint a megjelent Lovász László akadémiai elnököt, Németh Miklós volt miniszterelnököt, akadémikusokat, volt minisztereket, számvevőszék elnököt, a korábbi és jelenlegi miniszterelnökség vezető munkatársait.

Granasztói György, akadémiai doktor, professzor emeritus, a könyv bemutatója, idézte ugyanezt a László Ágnes említette korszakot, amelyet a szerzővel együtt kollegiális barátságban töltött el az akadémiai Történettudományi Intézetében. Ott születtek e könyv fejezetei. A fiatal generáció körében, visszatekintve az 1970-es és 1980-as évekre, meghatározó volt a kutatói érdeklődés egymás iránt. Az Intézet másik jellemzője volt: a generációs folyamatosság jelenléte. Sorolta a legidősebbeket, Györffy, Makkait, Bendát, azután a következő, a Szűcs Jenő generációjának neveit. Ennek a folyamatosságnak voltak részei ők, az akkori fiatalok. Őt ebben a kutatói gárdában a gazdaságtörténet érdekelte, a jelen könyv hőseiből és így a jelen könyvből is a Domanovszkyval, Hajnallal foglalkozó témák és érdeklik ma is. Mindenki ment a maga útján, őt leginkább a francia Annales vonzotta historiográfiailag és módszertanilag is. Noha őt kevésbé a történettudomány általános módszertani kérdései kötötték le, mint a szerzőt, jobban az Annales kutatás-módszertani megoldásai és tematikai programja: a társadalomban a mindennapok világának megjelenítése. Nagy élmény volt, amikor a nagy francia iskola vezető egyéniségei napokat töltöttek az Intézetben. Mindez a hidegháború korában. Egyetért a szerzővel, a könyvben tárgyalt személyek közül Hajnal István volt a nagy újragondoló, fontosnak tartja máig Hajnal törekvését, amely akkor úttörő volt: a kísérletet, hogy a szociológia módszereket alkalmazzák a történelem tömeges jelenségeinek vizsgálatában. Érdeme a szerzőnek, hogy a historiográfiai témák kidolgozásával 1969–1989 között forrásszerűen világította meg a történeti megismerés és szakmódszertan alapkérdéseit. Nem csak a politika, az eszmetörténet, de a gazdaság és társadalomtörténeti kutatás területein is. Kiemelendőnek tartja és továbbgondolásra ajánlta ma is a szerző által annak idején napirendre tűzött európai történészek életműveinek módszertani elemzéseit. Ezek közül őt H. Freyer, a sokat vitatott történészszociológus életműve érdekelte, aki a könyvben is dokumentáltan Hajnal és a magyar történészeknek évekig szoros munkatársa volt, hiszen a nemzetiszocializmusból kiábrándulva Magyarországon élt több évet. Ismertette a maga értékeléseit erről az irányzatról, és méltatta ennek az intézeti fiatal kutatói csapatnak az általános szakmai és közéleti érdeklődését. Ebbe az érdeklődési körbe, a

heti kétszeri intézeti napon összejöött szűkebb vagy tágabb beszélgetésekbe illeszkedett a Glatz által rendszeresen napirendre tűzött tematika: a történetírás természetének megismerése, és a történetírást meghatározó szakmai és jelen és tényezők.

Glatz Ferenc kapcsolódott Granasztói és a bevezető kérdésselvetéseéhez. Generációjának és neki is személyes törekvése volt az ún. öncélú történetkutatás megvalósítása. A politikai-évfordulós szoborba merevített emlékmű-történetírás helyett – amely már akkor a 60-as években is politikai divat volt – olyan történetírás művelését tekintette programjának, amely a történelemben az ember és természet sokszínűségének tárházát látta, és ennek leírását, elemzését önmagában értéknek tartotta. A politikai ideológiai programoktól függetlenül... Erről szól a Klebelsberg fejezet egyik része, amikor, az 1920-as években, a politika nyílt ideológia programokkal és anyagi kényszerítő erővel – részben az állami nemzeti tematika előtérbe hozásával – nyúlt bele a szakmába. Középkorászok voltak kénytelenek, ha megélni akartak az újkorkutatásra váltani. De, nagyon tanulságos, hogy az e kultúrpolitikához kényszeredetten igazodó kutatás mégis tudott szakmai értékeket teremteni, mindenekelőtt a 19. század a nemzetté válás és az államnemzet kiépítésének koráról, mert tisztelte a történészi munka, általában a tudományos kutatás és koncepcióalkotás öntörvényszerűségét. (Ezért becsülte nagyra Klebelsberget 1969-ben kutatóként és 1989-ben, 1999-ben, ahogy a könyvben olvasható, miniszterként, akadémiai elnökként. És igyekezett elkerülni azt a hibát, hogy a kultúr- és tudománypolitika adminisztratív eszközökkel szóljon bele a témaválasztásokba, netán az eredményekre elvárásokat fogalmazzon meg.) Ez a feltétlenül színvonalat tisztelő kultúrpolitikai magatartás is hozzá járult, hogy a két háború közötti magyar történetírás Európa egyik sokszínű nemzeti történetírása lehetett, a legfejlettebb újkorkutatást eredményezte, ahogy ezt könyvében európai összehasonlítással bizonyítani is igyekszik... Glatz fiatal kora egyik, önmagának állított szakmai programjának mondotta, hogy a nemzeti kultúránk ezen európai színvonalát – az 1920–1948 közötti időszak eredményeit – bemutassa a nemzetközi szakmai fórumokon. A történész természetesen, ha valóban történész és nem politikai agitpropos, nem ideológiai programokhoz igazodik vagy gyárt ellenprogramokat, mondotta a szerző, de a történész tényfeltárásai, következtetései elhelyezkednek – a szerzőtől elváltan – a maguk korának szellemi életében. Ahogy Szekfű Három nemzedéke 1920-ban Szekfű szándékaitól függetlenül lett az antiszemita kampányok kézikönyve miközben a közönség nem figyelt annak finom eszmetörténeti, társadalomtörténeti megfigyeléseire. Így, mondotta, az ő nemzedékének kutatási eredményei, következtetései is elhelyezkedtek a szerző szándékaitól függetlenül – az 1970-es és 1980-as évek kultúrpolitikájának, szellemi életének frontjain. Bevallott program volt természetesen számára fiatal korától, visszaemlenni a történettudományba, a kultúrpolitikába a színvonalas sorozatokat, színvonalas kultúrpolitikusok életműveit. Ezeket az életműveket 1949 után vagy elhallgatták, vagy nyilvánosan kitagadták a hazai szellemi életből. A proletárdiktatúra pecsétjének feltörése, valóban kimondott és le is írt program volt. E cél követésének szerény történészi eredményei olvashatóak e könyvben: a klebelsbergi kultúrpolitikai program európaiságának és szakaszerőségének, az 1949-ben az akadémiáról kirekesztett, Domanovszky, Hajnal, vagy a háttérbe szorított Szekfű szakmai újításainak felszínre hozása az 1970-es, és 1980-as években. A könyv nem csak ezen öt emberről, nemzedékükről szól, az 1920–1949 közötti évekről, hanem rehabilitálásukról is, az 1968–1990 közötti évekről. A proletárdiktatúra kirekesztő

kultúrpolitikájának bírálata és a korrigálás követelése – most látja csak, a korrektúrákat olvasva, jegyzetelve a lapszélékre – lépten, nyomon jelen van. Ezek az előadások, tanulmányok nem illegálitásban, szamizdatban jelentek meg, hanem a nyilvános fórumokon és azokat vállalva. A rendszer reformerőit minősíti, hogy a polgári kultúra rehabilitálásának programját, azok felvállalták, támogatták. Vagyis a történettudományban sikerült a generációs folyamatosság mellett – amelyet Granasztói már kiemelt – a szakmai folyamatosságot biztosítani az 1949 előtti polgári és az 1970-es és 1980-as évek jelenének történettudománya között. (Kiemelte a programot szakmailag és kultúrpolitikailag is támogató Ránki Györgyöt, aki a korabeli magyar és a nemzetközi történettudomány nagy szervezőegységese volt és Berend Iván szerepét, aki 1980-tól akadémiai osztályelnök, majd 1985–1990 között akadémiai elnök, mellékesen a párt központi bizottságának tagja. Ez egy védőernyőt nyújtott a fiatalok radikális reformtörekvéseihez.) Generációjának, neki személy szerint is – utólag így látja – három kortényező bizonyára meghatározó volt. Ezeket ő szereti metafontikus, tehát a szűkebb szakmai indítékokon túlmenő, tényezőknél nevezni. Ezek akaratlanul is befolyásolják az ember, a történész gondolkodását. Ide sorolja a *szovjet megszállást* és hidegháborút, azután *Trianont és társadalmi sokkhatását*, azután, a harmadikként: az 1920 utáni *szociális átrendeződéseket*. Az egyik és talán az ő esetében legmakacsabb körülmény tényező a *szovjet megszállás* ténye 1948–1990 között. Konkrétan 1956 leverése, amely a kamaszkori években már rögzítette: 56 magára maradása bizonyítja, hogy itt kell élni, tudomásul kell venni, hogy a világháború elvesztése után a megszállók nemzetközi egyetértéssel kerültek ide, s hogy a nyugati hatalmak és a másik győztes, a szovjet hatalom szövetségi rendszere szilárd, a ha korábban legyőzöttekről van szó. A megszállás keretében kell a történelemmel, irodalommal, a nemzeti kultúrát életben tartó témákkal foglalkozó kutatóknak, tanároknak művészeknek Magyarországon megélni. És életcéljaikat meghatározni. Egyéni célok, amelyekről hol beszélünk, de inkább nem. A cél a nemzeti kultúra színvonalának megőrzése, a kisnemzeti kultúra intézményeinek éltetése, a világ élenjáró kulturális eredményeit idekanalizálni és a magyar eredményeket a világ fórumaira kijuttatni. A háborút vesztes és a hidegháború, a szovjet megszállás elvágta a magyar szellemi életet a világ kultúrájától. A „szellemi vasfüggöny”-ön, ahogy fiatal koromban mondtam, rést szakítani, az átjárókat kiépíteni kelet és nyugat között, a több évszázados folyamatosságot biztosítani a magyar nemzeti kultúra és Európa, a világ között. Ez már valóban életprogrammá alakult az első kutatói évek után. Ahogy erre László Ágnes is utalt. A másik élmény *Trianon* volt, nem csak az állam területi megcsönkítése, hanem a nemzet egyharmadának leszakítása a velünk ellenséges nemzetállamokhoz csatolása. Az emiatt keletkező társadalmi elkeseredést egyetlen választásos politikai rendszer, ahol az emberek politikai véleményét nyilvánítanak, sem tudta kezelni. Ma is az a véleménye, nemzetközi fórumokon is hangsúlyozza, hogy az 1920. évi békerendszernek nagy szerepe van abban, hogy a közép-kelet-európai térségben, így Németországban, Ausztriában, Magyarországon, tehát a háborús vesztesek államaiban a nemzeti és szociális radikalizmus, a faji alapon gondolkodó társadalmi elemek, az antiszemitizmus felerősödtek, és 1944-ben meghatározóvá is lehettek. Clemenceau valahol felel Hitlerért. És nemcsak az államok közötti újabb háborúkért, de a szociális–faji radikalizmus kiterjedéséért is. . A most közreadott könyvnek ezért is áll központjában a nemzeti és állami tematika, több alkalommal maga Trianon és revíziója. Munkáinak tematikája is, nem valamiféle nacionalista prekoncepció miatt alakult

így az évtizedek során, hanem az 1920–1945 közötti történeti közgondolkodás, a történeti szakmunkák tanulmányozása vezette erre a következtetésre. A harmadik általános tényező a *szociális forradalmak* sora, amelyet személyesen is átélt. Ennek a tematikának a kidolgozása nincs benne e könyv fejezeteiben, csak a képzettségéből élő értelmiségi réteg kibontakozására keríthetett sort, amelyik réteg a magyar történettudomány és szellemi élet gerincét adta a két háború között. (Ők – az eredeti céloktól eltávolodott Hóman és a korán meghalt Klebelsberg kivételével – részesei, alkotói lehettek az 1945–1948 közötti polgári demokratikus korszaknak is, de amely társadalmi csoportot az 1949 utáni proletárdiktatúra kirekesztette, vagy kiátkozta. A városi, falusi közéletből és a politikából és a kultúrából, tudományból is... Utalt arra: könyvében igyekszik bizonyítani, hogy Domanovszky, vagy a moszkvai követséget is vállaló Szekfű, majd a legőszintebben Hajnal beilleszkedtek az új demokratikus rendszerbe.) E képzettségéből élő modern polgári értelmiségi réteg újabb generációi – az 1945 utáni szociális átalakulások terméke is – immáron a Ránki, Szűcs és az ő saját generációjának – aktív tagjai voltak az 1960-as, 1970-es, 1980-as évek szellemi életének, sőt politikájának. Granasztóihoz, Hajnal méltatásához kapcsolódva: nagy életszerencsének tartja, hogy az 1949-ben kiszorított történészek sorozatos rehabilitációja után – melynek dokumentumait tartalmazza ez a könyv – , 1989–1990-ben, mint miniszter a kormánya által alapított Széchenyi díj első kitüntetettjének, Hajnal Istvánt terjeszthette elő. Az előterjesztés érvelése: az európaiság a kisnemzeti kultúra megmaradása csak akkor biztosítható, ha a politika nyíltan támogatja a szakszerűség követelményének érvényesülését és az értékalapú nemzeti kultúra folyamatosságát a szellemi életben és nem kíván napi pártpolitikai ideológiák szolgálatát az értelmiségtől.